

Ethisch christendom

Trouwelozen, weet u niet dat vriendschap met de wereld vijandschap met God betekent? Wie met de wereld bevriend wil zijn, maakt zich tot vijand van God.

Jak 4:4

Na de apostolische tijd heeft het christelijk geloof een enorme ontwikkeling door gemaakt.

Na twintig eeuwen kerkgeschiedenis kunnen we verschillende vormen van christendom onderscheiden.

Er is het rituele christendom, waarin de christen vooral betrokken is bij de liturgie en het ontvangen van de sacramenten. Het kernwoord is vieren.

Er is het evangelische christendom, waarin het gaat om je persoonlijke relatie met God. Het kernwoord is wedergeboorte.

We hebben de Pinksterbeweging, die gelooft dat je God direct kan ervaren. Het kernwoord is: wonder.

Er is het confessionele christendom, waarin het vasthouden aan de juiste belijdenis het belangrijkste is voor de christen. Het kernwoord hier is leren.

Er is het praktische christendom, dat geloof vooral om wil zetten in daden. Hier gaat het vooral om dienen.

Het confessionele christendom, dat in het protestantisme tot volle bloei is gekomen, vindt aansluiting bij Paulus en Johannes.

Het praktische christendom kan zich beroepen op Jacobus.

De brief van Jacobus is een bijzondere brief. De inhoud staat in het Nieuwe Testament het dichtst bij de prediking van Jezus in de eerste drie evangeliën. Waarschijnlijk is de brief geschreven door een van de broers van Jezus, die voorganger was van de kerk van Jeruzalem. Dit was een kerk die voornamelijk bestond uit joden. De confessie speelt in de brief een marginale rol. Het gaat om ethiek, om radicaal christendom, om de navolging van Jezus. Het gaat om wat je doet. Als je naar de kerk gaat, alleen maar om te luisteren en niet om het in de praktijk te brengen, dan heb je een waardeloos geloof (1:26). Jacobus durft te spreken over minder prettige kanten van zijn gemeenteleden.

Bijvoorbeeld dat de mensen met een betere maatschappelijke positie meer respect krijgen (2:1-8). Ook heeft hij het over wat wij soms allemaal zeggen. God loven in de kerk, maar daarbuiten: roddel, grootspraak, zwartmakerij, enz. Jacobus zegt: de tong, dat ene kleine lichaamsdeel, is als een lucifer, die een heel bos in brand steekt (3:1-12). Jacobus heeft het over jaloezie, onze drang om de baas te spelen, onze honger naar macht, waardoor ons leven met God spaak loopt (4:1-10). In het laatste hoofdstuk richt hij zich direct tot de rijken in zijn kerk en zegt: jullie rijkdom is verrot! Het loon dat jullie ingehouden

hebben van de arbeiders, die voor jullie gewerkt hebben, zal tegen jullie getuigen bij de komst van de Heer! (5:1-6).

Maarten Luther, de reformator, noemde de brief van Jacobus een strooien brief. Hij bedoelde: gooi die brief maar in de kachel! De brief vond Luther niet passen in wat hij zag als de hoofdzaak van het christelijk geloof: dat we door Jezus vergeving van onze zonden ontvangen: de rechtvaardiging door het geloof.

Het is dubieus dat Luther zo weinig oog had voor gerechtigheid. In 1525 riep hij de adel op om de opstand van boeren met het zwaard neer te slaan. Na die oproep volgde een verschrikkelijke slachting.

We mogen die kleine brief van Jacobus dus niet achterstellen. Jacobus is net zo belangrijk als Paulus en Johannes. We mogen de een niet belangrijk vinden ten koste van de ander.

Eeuwenlang volstond het om mensen persoonlijk op te roepen een goede levenshouding te hebben. Het was voldoende om de gelovigen voor te houden goed christen te zijn.

Je moet respect hebben voor je ouders.

Je mag geen haat koesteren jegens je medemens.

Je moet seksueel betrouwbaar zijn.

Je mag geen misbruik maken van andere mensen.

Je moet eerlijk zijn en de waarheid spreken.

Je mag niet jaloers zijn.

De bijbelvasten herkennen hierin de volgorde van de tien geboden.

Een kleine aanvulling is mogelijk:

Je mag niet verslaafd zijn.

Je moet aandacht hebben voor andere mensen.

Je moet niet alleen voor jezelf leven.

Enzovoorts.

In onze tijd volstaat het niet om alleen op deze deugden nadruk te leggen.

We zijn deel geworden van een collectiviteit, die ons raakt op alle terreinen van ons bestaan, maar waar we niets aan veranderen door beleefd te zijn, eerlijk onze belastingformulieren in te vullen, monogaam te zijn, enz.

De textiel die wij aanhebben is gemaakt in lage-lonen-landen. De brandstof waarmee wij ons huis verwarmen is niet duurzaam. Onze elektriciteit is gedeeltelijk opgewekt door kernenergie. Collectief hebben we onszelf verrijkt, maar niemand weet hoe lang dat nog kan duren. We zijn zo vastgeklonken aan onze algemeen aanvaarde levensstijl, dat slechts enkelingen radicaal andere keuzes maken. Die enkelingen vind je in de kerk, maar zeker ook buiten de kerk. Over het algemeen onderscheiden christenen zich op het vlak van fair

trade en duurzaamheid niet duidelijk ten opzichte van andere levensbeschouwelijke richtingen.

Het verhaal wordt nog wat ingewikkelder als we ons afvragen of de situatie wel zo dramatisch is. Heeft iedere generatie niet zijn doemscenario's? Is het werkelijk zo dat we op de drempel staan van een dramatische klimaatverandering? Of zullen de gevolgen ervan binnen de perken blijven? Er zijn inderdaad grote inkomstenverschillen in de wereld, maar heeft het kapitalisme niet ook welvaart gebracht?

De schaalvergroting van het onrecht, of anders gezegd de toenemende verankering van de enkeling in het collectief, is begonnen in de 19^e eeuw. De uitwassen van het kapitalisme zijn in dezelfde periode ontstaan. Een groot gedeelte van de bevolking was straatarm, beroerd gehuisvest en erg vatbaar voor ziektes. Er was weinig hoop op verbetering. Aan de andere kant was er een kleine groep die zeer rijk was, waar iedereen van afhankelijk was.¹ De misstanden waren zo groot dat er revolutionaire bewegingen ontstonden. Er waren radicalen die een centraal gezag van de staat afwezen: de zogenaamde anarchisten. Karl Marx geloofde dat de steeds grotere polarisatie in de samenleving zou leiden tot een revolutie. Marx leidde de communistische beweging, die vond dat de productiemiddelen in handen van de gemeenschap moesten komen en niet in handen van enkele rijken. In het algemeen kunnen we zeggen dat deze revolutionaire bewegingen eerder begrepen dat er fundamenteel iets moest veranderen in de maatschappij. Kerken zetten zich wel in om armen te helpen, maar pas laat in de 19^e eeuw begon het besef door te dringen, dat er niet alleen 'een barmhartigheidskwestie' was, maar ook 'een sociale kwestie'. De antirevolutionair Abraham Kuyper stelde in 1891 dat er een 'architectonische kritiek nodig is op ons maatschappelijk gebouw'. In het begin van de 20^e eeuw waren het christendemocraten die in Nederland belangrijke sociale wetten invoerden. De revolutionaire beweging ging voor een groot gedeelte over in wat wij nu de sociaaldemocratie noemen.

Later was het de Eerste Wereldoorlog die de wereld op een andere manier ons met de neus op de feiten drukte. De landen die oorlog met elkaar voerden waren allemaal christelijk en niemand kon duidelijk maken waar de oorlog nu echt over ging. Massaal scharden de christenen in Duitsland zich achter de oorlogspolitiek van keizer Wilhelm II. De Zwitserse predikant Karl Barth stond versteld toen hij ontdekte dat al zijn Duitse hoogleraren bogen voor een

¹ A.J. Rasker geeft in *De Nederlands Hervormde Kerk vanaf 1795* in het vijftiende hoofdstuk een overzicht.

kortzichtig nationalisme. Na de Eerste Wereldoorlog werd Karl Barth een toonaangevende theoloog. Waarschijnlijk is zijn belangrijkste bijdrage dat hij het geloof in de Bijbel verbond met een kritische visie op religie. 'Religion ist Unglaube' is een van zijn meest bekende uitspraken.

In de jaren dertig was er maar een kleine groep kerken die zich nadrukkelijk verzetten tegen de dictatuur van Adolf Hitler. Deze kerken waren aangesloten bij *Die bekennende Kirche* (*de belijdende kerk*). Op 31 mei 1934 kwam men in het plaatsje Barmen tot een verklaring. In 6 artikelen wordt gesteld dat de kerk alleen aan Jezus Christus gehoorzaamheid verschuldigd is. Andere machten, een partij, een ideologie, ja zelfs de staat, hebben geen zeggenschap over de boodschap van de kerk.

In de beweging van *Die bekennende Kirche* was het de jonge theoloog Dietrich Bonhoeffer die schreef:

Goedkope genade is de doodsvijand van onze kerk. Heden ten dage gaat onze strijd om de kostbare genade.

Goedkope genade betekent genade als te grabbel gegooide waar; vergeving, troost, sacrament, alles te grabbel gegooid. Goedkope genade is de prediking van de vergeving zonder verootmoediging; doop zonder de tucht van de gemeente; avondmaal zonder belijdenis van zonden; absolutie zonder persoonlijke biecht. Goedkope genade is genade zonder navolging, genade zonder kruis, genade zonder de levende mensgeworden Jezus Christus.

Kostbare genade is de verborgen schat in de akker, ter wille waarvan de mens heengaat en met vreugde alles verkoopt wat hij had; de kostbare parel, ter wille waarvan de koopman al zijn goederen prijsgeeft; de koningsheerschappij van Christus, ter wille waarvan de mens zich het oog dat hem ergert, uitrukt; de roepstem van Jezus Christus, waarop de discipel zijn netten verlaat en navolgt.

Kostbare genade is het evangelie, dat altijd weer moet worden gezocht, de gave waarom moet worden gebeden, de deur waarop moet worden aangeklopt.²

Met deze woorden brengt Bonhoeffer een fundamentele correctie aan op het gedachtegoed van Maarten Luther, voor wie gold: alleen door genade, alleen door geloof. Bonhoeffer zei: een eenzijdige nadruk op genade en geloof komt neer op uitverkoop van centrale Bijbelse waarden.

² Vertaling uit D. Bonhoeffer, *Navolging*, Ten Have 1968, 13-15. De eerste uitgave in het Duits is van 1937.

Toch is de invloed van Bonhoeffer en *Die bekennende Kirche* voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog beperkt gebleven. Op 9 april 1945, vlak voor de bevrijding, werd Bonhoeffer op persoonlijk bevel van Adolf Hitler geëxecuteerd.

De kerk kan na de Tweede Wereldoorlog niet meer dezelfde zijn. De enige boodschap mag niet meer zijn, dat onze zonden vergeven zijn en dat we door ons geloof in Jezus Christus in de hemel komen. Het kan niet zo zijn dat alleen individuele deugden het onderwerp zijn van de prediking. In iedere volgende generatie moet blootgelegd worden hoe je als christen, ondanks je goede motieven, vastgeklonken kunt zijn aan een wereld vol onrecht, een onverschillige en meedogenloze maatschappij, die doof is voor de ten hemel schreiende inkomstenverschillen in de wereld en alleen maar denkt aan vooruitgang op de korte termijn.

Zijn er Bijbelgedeelten die ons kunnen inspireren om de grotere verbanden te blijven zien, gedeelten, die ons helpen om ons niet aan te passen, maar ons in staat stellen om tegen de hoofdstroom in overeind te blijven vanuit het ideaal van een wereld met gelijke kansen voor iedereen en met een duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen?

We moeten de Bijbel niet overschatten, omdat de teksten van de Bijbel in een heel andere tijd tot stand zijn gekomen. Toch zijn er zeker gedeelten die ons in onze tijd kunnen inspireren.

Jeremia moest een eenzaam gevecht aangaan met de mensen van zijn generatie. Jeremia zei: het land is bankroet en we zullen ervoor boeten, want we hebben God verlaten (26:4,5).

De valse profeten zeiden: God zal ons beschermen. We zullen niet worden aangevallen (5:12; 14:13). God zal het juk van de koning van Babel verbreken (28:2).

Micha trad als tijdgenoot van Jesaja op tussen 750 en 700 voor Christus. Hij beschrijft een praktijk, waar de huidige staat Israël eveneens bedreven in is:

2¹ Wee hun die kwaad in de zin hebben en op hun bed boze plannen smeden. Al in het ochtendgloren brengen ze die ten uitvoer, dat ligt in hun macht. **2** Willen ze een veld? Ze roven het! Willen ze een huis? Ze nemen het! Ze maken zich meester van huizen en hun bezitters, van mensen en hun eigendom. **3** Daarom – dit zegt de HEER: Over dit volk zal ik onheil brengen...

Als Micha beschrijft hoe God een ander volk zal sturen om het land in bezit te nemen, is het antwoord³:

³ Volgens A.S. Van der Woude zijn ook andere profetieën in Micha niet van Micha zelf, maar van de valse profeten. Het is een zeer interessante gedachte, waarvan 2:6,7a

6 ‘Houd op,’ zeggen zij, ‘houd op met dat geprofeteer! Komt er nooit een eind aan die beschimpingen? 7 Zou dit het zijn wat het volk van Jakob is aangezegd? Verliest de HEER zo snel zijn geduld, zouden dit zijn daden zijn?’

Met andere woorden: stop toch een keer op met je pessimisme! Natuurlijk hebben wij fouten, maar wij geloven dat God ons genadig is.

In hoofdstuk 3 gaat het verder:

9 Hoor toch wat volgt, leiders van het volk van Jakob, 10 die Sion bouwen op bloed en Jeruzalem op onrecht. 11 De leiders spreken er recht in ruil voor geschenken, de priesters geven onderricht tegen betaling, de profeten voorspellen voor geld, terwijl ze zich op de HEER beroepen en zeggen: ‘De HEER is toch in ons midden? Ons kan geen kwaad overkomen.’

‘De Heer is in ons midden’ - als je het maar vaak genoeg zegt, dan geloof je het echt. Maar zijn er geen voorwaarden verbonden aan dat ‘de Heer is in ons midden’?

Dit raakt de kern van het conflict tussen de Bijbelse profeten en de valse profeten. De valse profeten gebruiken de godsdienst om gewoon hun eigen ding te doen. De Bijbelse profeten beseffen dat je Gods naam niet mag misbruiken.

K.H. Miskotte ziet als het wezen van het heidendom, dat de heiden niet een gezaghebbende instantie tegenover zich verdraagt. Religie staat voor de heiden in het verlengde van zijn eigen natuur. Het gaat in het heidendom om de verering van het bestaande.⁴ Als het geloof alleen maar functioneert als een bevestiging van het eigen bestaan, dan is dat geloof, ook al is het christelijk, in de grond van de zaak heidens.

Wat twee wereldoorlogen ons geleerd hebben is dat wij mensen heel erg beïnvloedbaar zijn. Zonder te rade te gaan bij het eigen geweten heeft een groot deel van Europa zich in de Eerste Wereldoorlog overgegeven aan kortzichtig nationalisme. Voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog heeft zich maar een klein gedeelte van de kerk in Duitsland daadwerkelijk verzet tegen de plannen van Adolf Hitler.

Hoe is dat mogelijk?

Iemand heeft wel eens gezegd: oorlog is uit de hand gelopen groepsgedrag. Wij mensen blijken heel beïnvloedbaar te zijn. Oorlogsmisdadigers die in Den Haag terecht staan, zijn geen monsters. Ze hebben alleen na een militaire training gedaan wat iedereen vond dat gedaan moest worden. De les van de geschiedenis is dat er weinig nodig is voor ons mensen om collectief te ontsporen.

en 3:1 de kroongetuige zijn. A.S. van der Woude, *Micha*, in de serie De prediking van het Oude Testament, Callenbach, 1975.

⁴ G. de Kruijf, *Heiden, Jood en Christen*, Ten Have 1981, 103.

Conformisme is een van de meest hardnekkige menselijke eigenschappen. Micha, Amos, Jeremia en Micha ben Jimla in 1 Kon 22 zijn Bijbelse voorbeelden van profeten die zich niet aangepast hebben, maar vooral naar hun eigen geweten en hun persoonlijke geloof geluisterd hebben.

Wie naar God luistert moet bereid zijn tegen de stroom in te gaan.

Heidendom is dat God in het verlengde staat van onze eigen wensen en gedachten. De oprechte christen gelooft, dat God boven ons staat, dat zijn Woord ons onder de kritiek stelt. Geloof is niet vanzelfsprekend, maar gaat soms dwars tegen onze natuur in.

De toepassing hiervan is niet ver weg.

In geestesvervoering kunnen op zondag de handen in de lucht gaan.

Dankbaar kunnen we zingen: 'Abba, Vader, u alleen behoor ik toe!'

Met het hoofd omhoog kunnen we het voelen: 'die poort gaat open ook voor mij'.

En toch kunnen we er volledig naast zitten.

Omdat we een narcistisch geloof hebben.

Omdat we het evangelie beperken tot de ziel.

Omdat we in het geheim een verslaving hebben die ons leven ontregelt.

Omdat we een dubbelleven hebben.

Omdat we onverschillig zijn over wat het dagelijkse journaal ons vertelt.

Omdat we verdrinken in onze eigen introspectie.

Omdat we ons niet engageren.